

FÓRUM

*A LACANIZMUS ELLEN**Sergio Benvenuto beszélget André Greennel**

Sergio Benvenuto: Ön egy ideig Lacan tanítványa volt. Beszélne a hozzá fűződő kapcsolatáról?

André Green: 1953-ban ismertem meg, amikor pszichiáterként kezdtem el dolgozni a párizsi Sainte-Anne Kórházban. Néhány barátom volt Lacannál analízisben. Lacan akkor tartott a Sainte-Anne-ben egy rendkívül érdekes előadássorozatot, ahová gyakran hívta meg az értelmiség színe-javát. Bizonyos tekintetben magamra vontam Lacan figyelmét, ebből bontakozott ki a kettőnk közötti kapcsolat. 1958-ban meghívott Barcelonában, ahol nagyon fontos beszélgetésre került sor. Meglepődött, amikor hallott a döntésemről, hogy csatlakozom a Pszichoanalitikus Egyesülethez, amelyből ő öt évvel azelőtt kivált. 1960-ig és a *Journées Bonnevalig* – ahol két tanítványának, Jean Laplace-nak és Serge Leclaire-nek a munkássága jelentékeny befolyásra tett szert¹ – Lacan és én csak helyel-közzel tartottuk a kapcsolatot. Akkor határoztam el, hogy látogatni fogom a szemináriumát. 1960-tól 1967-ig dolgoztunk együtt, és ebből az időből adódott néhány probléma az egyesülettel kapcsolatban.

S. B.: 1963-ban volt egy nagyobb szakadás a francia pszichoanalízisben.

A. G.: Igen, voltak barátaim mindkét oldalon. Én szerveztem az első műhelyt a Société Psychanalytique de Paris (Párizsi Pszichoanalitikus Társaság) és a később

* A beszélgetésre Párizsban, 1994. május 14-én került sor. Eredetileg megjelent: *Journal of European Psychoanalysis* 2. szám, 1995 őszi–1996 tél, 169–185. Az interjú publikálása után André Green megjegyzéseket fűzött a megjelent szöveghez, amelyet 1997-ben ugyancsak a *Journal of European Psychoanalysis* 3–4. (Spring 1996–Winter 1997) száma tett közzé. Ezen megjegyzéseket következő számunkban közöljük.

¹ Jean Laplanche–Serge Leclaire (1972): The Unconscious. A Psychoanalytic Study. *French Yale Studies*, 48. szám.

Société Française de Psychanalyse (Francia Pszichoanalitikus Társaság) néven működő társaság újdonsült tagjai között. Részt vettem Lacan szemináriumán, és kétszer ért az a megtiszteltetés, 1965-ben és 1967-ben, hogy előadhattam ott, és megvitathattam az éppen szóban forgó gondolatokat. Lacan szerette a vitákat. Reménykedett benne, hogy egyszer meggyőz engem, és az ő oldalára állok. 1967-ben elváltak útjaink. Publikáltam egy hosszú cikket a nárcizmusról, amelyben elmulasztottam hivatkozni rá. Nagyon rossz néven vette a dolgot, és szokásos módján elkezdett célzásokat tenni a szemináriumain, viselkedése meglehetősen kellemetlen volt.

Az én kapcsolatom Lacannal kiváltságos kapcsolat volt: egyrészt közel álltam hozzá – ő maga bátorította a kritikámat, mert szüksége volt vitapartnerekre – és ugyanakkor teljesen független voltam, mert egy másik egyesülethez tartoztam.

S. B.: Ön ma már nyíltan kritikus Lacannal és a lacaniánusokkal szemben. De, a lacaniánusokat félretéve, a Lacannal szembeni elméleti nézeteltéréseiről szeretnék többet megtudni.

A. G.: Először is, Lacan kivételesen intelligens volt. Ha valaki egy bizonyos idő elteltével újraolvassa az *Écrits*-t, felfedezi, hogy még mindig jelentős érdeklődést kelt.

S. B.: Ez fontos megállapítás, annak a ténynek tudatában, hogy sokan, még Franciaországban is, imposztornak tartják. Lacan igen gyakran váltott ki szélsőséges, ellentmondásos reakciókat: korlátlan csodálatot vagy a legteljesebb megvetést.

A. G.: A néhány érdekes munkát létrehozó kivételes intelligencia és a tehetség nem szükségképpen implikálja a pszichoanalitikus gyakorlathoz való ragaszkodását. Én Heideggert és Derridát is érdekesnek találom. De a pszichoanalízisben mi elköteleztük magunkat egy, a gyakorlat és elmélet közötti szövetség és a pszichoanalitikus intézményrendszer mellett. Épp ezért nem tudok eleget tenni a kérésének, hogy „tegyük félre a lacaniánusokat, és beszéljünk Lacanról”, mert a lacaniánusok Lacan „leszármozottai”, az ő teremtményei, és Lacan felelős azért, amit ők ma művelnek. Nem mérhetünk azonos mércével egy pszichoanalitikust és egy filozófust. Egy filozófusnak csak önmagára és a többi filozófusra van gondja: egy pszichoanalitikusnak a saját területén kívül eső emberekkel is foglalkoznia kell.

Hogyan tudta valaki – kérdezhetné Ön –, aki hét éven keresztül társa és csodálója volt Lacannak, egyszerre elhagyni őt, és ellenfelévé válni? A válaszom erre az, hogy általában véve időt kíván Lacan teoretikus mechanizmusát teljes mértékben rekonstruálni, és gyakorlatára vonatkoztatni. Akkoriban beértem azzal a kompromisszummal, hogy: „nem tudom helyeselni a gyakorlatát, de a teóriája érdekel”. Csak 1984-ben jöttem rá, hogy elmélet és gyakorlat összefonódása sokkal jelentékenyebb, mintsem gondoltuk volna. Lehetetlen azt mondani: „Lacan gyakorlata vitatható, de írásai helytállóak.”

S. B.: Visszatérve a hatvanas évekre, amikor Ön és Lacan még barátok voltak, melyek voltak analitikus gyakorlatának azon aspektusai, amelyeket már akkor kifogásolni kezdett?

A. G.: Lacan a francia pszichoanalitikus gondolkodás elszegényedésének idején bukkant fel, minthogy az analitikus mozgalom kibontakozását Franciaországban a második világháború félbeszakította. Angliában ellenben folytatódott: a híres Anna Freud–Klein viták 1941 és 1945 között zajlottak, mialatt Londont bombázták, és a pszichoanalízis legizgalmasabb dokumentumait részben ezek a viták képezik. Még az amerikai mozgalom sem szakadt meg ebben az időszakban. A Freud-körből azok, akik a közép-európai náci invázió elől menekültek, ott kerestek biztonságot, ahol tudtak. Franciaország, maga is náci megszállás alatt állván, nem nyújtott meleg fogadtatást nekik, így hát többé-kevésbé egyenlően oszlottak el Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között, néhányan Dél-Amerikába mentek – ez a magyarázata a bécsi gondolkodás jelenlétének a dél-amerikai országokban –, míg Franciaországban az egyetlen ember, aki személyesen ismerte Freudot, Marie Bonaparte hercegnő volt. Következésképp a háború után a francia elméleti és gyakorlati pszichoanalízis hátrányba került. Az egyetlen kivétel ez alól az általános közepszerűség alól valószínűleg Bouvet-nak, a klinikai pszichológusnak a munkássága volt. Ekkor lépett föl Lacan, jelentékeny intellektuális fegyverzettel és ragyogó tehetséggel felvértezve egy hihetetlenül ellehetetlenült analitikus gondolkodás légkörében.

Végül, Lacan teoretikus megújulását pusztán a körülményekből adódó dolognak tekintetem. Más fontos pszichoanalitikus munkáktól eltérően, Lacané nem tesz semmit tudatossá a pszichoanalitikus gyakorlat nehézségeiből, jóllehet Lacan tökéletesen tudatában volt annak, hogy mi történik az intellektuális szintéren. Az elején, a „tükörstádiummal”. Lacan flörtölt az elidegenedés teóriáival, elsősorban Hegellel, később Henri Wallonnal, egy kommunista pszichológussal. Ez alatt a periódus alatt legjobb munkáiban Hegelre hivatkozik. Az ötvenes évek elején Lacan úgy érezte, hogy valami rendkívül fontos történik – Saussure és a szinkrón nyelvészet újrafelfedezése, Claude Lévi-Strauss és barátai, Maurice Merleau-Ponty és Roman Jakobson közvetítésének köszönhetően. 1949-ben Lacan felmérte, hogy Lévi-Strauss *A rokonság elemi struktúrái* című munkája olyan, jelentőséggel bíró kulturális esemény volt, amely a nyelvet állította a középpontba. De azután jöttek a csalódások: Chomskyval való találkozása sehova nem vezetett, a nyelvészek nem fogadták el az elképzeléseit. A nyelvészet, amelyet ő vezető tudományként tartott számon, később *linguisterie* (*lingvisztéria*) „*lingu-hysteria*” (*lingu-hisztéria*) vagy „*lingui-deli*” lett számára.

S. B.: Nem Lacan mondta, hogy ez a *linguisterie* volt a helyes terminus az ő megközelítésére, elkülöníteni azt a valódi nyelvészettől?

A. G.: Mindenesetre a nyelvészet és a pszichoanalízis házassága után válásra került a sor, nem pedig egy nagyszerű megújulásra. Következésképp a lacani gondolkodás a hetvenes években mindinkább a matematikai topológia és a tiszta jelölő logikájának irányába tolódott el.

Bár Lacan munkássága teljes mértékben elfordult a pszichoanalitikus gyakorlattól, hogy tudományos ideológiába fulladjon, radikálisan elfordulva a pszichoanalí-

zisnek attól az ideájától, miszerint az nem más, mint a tudattalan mélységeinek, az emocionális alvilágoknak, az élet első hónapjainak... stb. a kutatása. Időben felűnt nekem ez a csodálatos előrelépés, de minél több nehézséggel találta magát szemben, annál több őt illető kiváltságot hozott a technikája. Egyfajta Zen-mesterre lépett elő az analitikus szituációban, aki teljes mértékben azt teszi, amit akar, nem követve semmilyen szabályt. Mégis, Lacan a Törvény teoretikusa. Az Apa Nevéről beszél teoretikus referenciaként, de sokkal inkább viselkedik abuzív anyaként, mint törvényszerző apaként. Ami pedig Lacan jelölőelméletét illeti, az kéz a kézben jár az erőszakoskodással, mert az ülések időzítése és megszakítása egyfajta erőszakoskodásnak felel meg.

Viszont az analitikus intézményekkel szembeszegülő pozíciója lehetővé tette, hogy pólust alkotva köré gyűljenek mindazok, akik magukat forradalmároknak tartották. Lacanban azt üdvözlötték, aki sikeresen helyezkedett szembe a szervezettel, és aki egy forradalmi vonalat hozott be a gondolkodásba és az intézményrendszerbe. Ugyanakkor, amikor létrehozta az *École Freudienne*-t (Freudi Iskola) és az úgynevezett „átkelést”² (*Passe*), Lacan inspirációit kizárólag Maóból és a kínai kulturális forradalomból merítette.

S. B.: Sokan találják Lacan teóriái érdekesnek, de klinikai gyakorlatát érthetetlennek, részben, mert ő maga igen keveset beszélt róla. Ez lehet a magyarázata annak, hogy az Egyesült Államokban és Angliában Lacan a filozófusok és az irodalmi iskolák szélesebb körben olvassák, mint a gyakorló analitikusok. 1963-ban – a kínai kulturális forradalom előtt – amikor a Freudi Iskolát megalapította, volt már az analitikusoknak olyan generációja, akiket Lacan képezett ki, akár analitikussá, akár szupervizorrá. Ha Lacan klinikai gyakorlata negatív, akkor az azt jelenti, hogy az összes analitikus, akit ő képzett ki – közülük néhány ma igen prominens – rossz analitikus?

A. G.: Amikor az *École Freudienne*-t alapította, még sok tehetséges lacanianus volt vele, akik később, 1969-ben elhagyták őt. Lacan *Maître absolu* (abszolút Mester) akart maradni: megteremteni a követőknek egy olyan generációját, akik nem fognak ellene fordulni, amint ő tette az 1963-as szakadásnál. Egy napon bizalmasan azt mondta nekem: „Két típusa van a követőimnek: az apostolok és a mandarinok. Az apostolok követni fognak engem bárhová, míg a mandarinokban soha sem lehet vakon bízni”. Úgy tekintette a „átkelést” (*Passe*), mint ami módot nyújt egy új mandarinátus kialakításának megelőzésére.

Őn azt kérdezte, „akkor hát ők mind rossz klinikai terapeuták”? Természetesen nem. De nem meglepő, hogy olyan sok ember elhagyta, beleértve néhányat a pillanatnyilag legtekintélyesebb és nemzetközi rangú nevek közül, nemcsak az én egye-

² Erről a nehezen lefordítható fogalomról lásd: Füzéressy Éva–Alain Didier-Weill (1993): Lacan és a francia pszichoanalízis. In: *Thalassa* 4(2): 72–85. (A ford.)

sületemből, de a Francia Pszichoanalitikus Egyesületből is (Lapanche, Pontalis, Anzieu, Rosolato, Granoff és mások). És az egykori Lacan-tanítványok (Piera Aulaginer, François Perrier, Paul Valabrèga, Conrad Stein és mások) analitikus gyakorlata a standard, nem lacaniánus gyakorlatra hasonlít. Akad közöttük elméleti jellegű eltérés, de ami az ülések feltételeit illeti, abban mindannyian egyetértenek. Azért hagyták el Lacant, mert klinikai gyakorlatát védhetetlennek tartották.

S. B.: Freuddal szintén a legtehetségesebb, briliáns tanítványai szakítottak: Jung, Adler és Ferenczi. Valahol nem elkerülhetetlen az, hogy a legjobb tanítványok elhagyják mestereiket, ugyanúgy, ahogy a legígéretesebb sarjak gyakorta elhagyják a családi fészket, és a saját útjukat járják?

A. G.: Nem lehet Freudot és Lacant összehasonlítani. Ugyanis 1912 után a freudi „mainstream”-ben nem volt több valódi törés, és bármilyen ellentét merült is fel, azt kizárólag az analitikus mozgalmon belül rendezték el. Ferenczivel és Rankkal kapcsolatban adódtak problémák, de ezek megoldása az intézményes kereteken belülről korlátozódott.

S. B.: Ez azért nem egészen igaz. Wilhelm Reichet 1933-ban kizárták a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesületből, Theodor Reik pedig egyáltalán nem is lehetett soha tagja az Amerikai Pszichoanalitikus Egyesületnek. És még az utóbbi időben is, jócskán Freud után, kizárták a brit egyesületből Masud Khant és Donald Meltzert.

A. G.: Sem a Freud-tanítványok, sem Freud maga, soha nem kérdőjelezte meg az analitikus ülést. Elméleti nézeteltérések gyakran voltak, és folyamatosan jelentkeznek. Minden ötödik, hatodik év egy új prófétát vagy messiást hoz, de az analitikus protokoll nélkülözhetetlen alapvetését még egyelőre egyik sem kérdőjelezi meg. Lacan megtette – rövidebb ülések, ellentétben azzal, hogy bármiféle változtatás a hosszabb ülések tartását szorgalmazza. Senki nem kérdőjelezi meg az analitikus semlegességét, nem próbál meg az áttétellel manipulálni, nem alkalmazza az analitikus csábítást vagy esetleg erőszakot. Lacan néhány páciensét meg is ütötte.

S. B.: De ez már sokkal később történt, amikor már nagyon idős volt, és egyre szeszélyesebbé vált.

A. G.: Ez nem így van. Már a hetvenes évek elején lehetett hallani efféle erőszakos magatartásról...

S. B.: Igen, de a 1970-es évek elején már túl volt a hetvenen!

A. G.: Vannak azonban bizonyítékaim arra, hogy Lacan még mielőtt ténylegesen elkezdte pácienseit zaklatni, nem engedte, hogy bizonyos dolgokat mondjanak neki a páciensek, és nyersen reagált. Valóságos zsarnok volt a pácienseivel. És időbe került rájönni, hogy Lacan a kezdetek kezdetétől fogva ugyanarról a dologról ír.

Lacan nagyon is jól megértette a freudi leckékből levonható következtetést – a primordiális mazochizmus jelentőségét. Descartes-ot parafrázálva azt mondanám, hogy többé nem a józan ész, ami a legnagyobb mértékben szét van osztva, hanem a mazochizmus, melynek apokrifáján Freud azt mondja: „Vissza fogok lépni, nem

vagyok felkészülve rá, hogy azt a hóhérszerepet játsszam, amit Ön rám osztott.” Lacan inkább előnyt kovácsolt ebből. Úgy gondolta, hogy ha a páciens mazochizmus nem nyer kielégülést, akkor még veszélyesebb szituációkhoz folyamodik kielégülésért. Ezt Lacan „a veszített ügy nárcizmusának” nevezi. Jobb egy elidegenedett helyzet Lacannál, mint a terrorista kamikáze műveletek. Történetesen, amikor 1969-ben Vincennes-ben járt,³ néhány tanuló kihívására e szavakkal válaszolt: „vous cherchez un Maître” (Önök mestert keresnek) – és magára utalva hozzátette: „ezért akarták, hogy idejőjjek.”

S. B.: A vincennes-i vita szövegét olvasva az a benyomásom, hogy a saját kontextusukban ezek a szavak valami egészen mást jelentenek. Amit Lacan mondott a diákok kihívására, akik arra gondoltak, hogy ezzel teljes függetlenségüket és szabadságukat bizonyítják, az a következő volt: „úgy gondolják, hogy a *Maître* ellen láznak, akit most én testesítek meg, de észre sem veszik, hogy valójában felügyeletet keresnek, zsarnokot”. És valóban, sokuk meg is találta a mesterét olyan zsarnokok személyében, mint Mao vagy Ho Si Minh.

A. G.: Az ön értelmezése túlságosan Lacan-párti. Próbálja szavait életével összefüggésbe hozni. Lacan mint analitikus, és mint egy iskola feje önmagát mindig *Maître*-ként állította be. A *Scilicet*-ben – ez az École Freudienne lapja – a cikkek aláíratlanul jelentek meg, hacsak nem Lacan írta őket, mert a *Maître* és a tanítványok névtelen tömege közötti különbséget fenn kellett tartani. Lacan teljesen elzárkózott az egyenlő viszony gondolatától: mások mindent neki köszönhettek, ő viszont nem tartozott senkinek semmivel.

S. B.: Amit ön mond Lacanról, az már sok analitikus szájából elhangzott. Vajon Freud nem viselkedett gyakran *Maître*-ként és tragikusan épp így Viktor Tauskkal, Ferenci Sándorral és Otto Rankkal szemben? Sok kritika éri az analízist amiatt, hogy karizmatikus kötelékeken alapul, az analitikus ülés túl egyenlőtlen és az analitikus dominanciája túlságosan nagy.

A. G.: Nekünk, analitikusoknak, nem az analízisben szokás kifejezni fantáziáinkat egy analitikus helyzetre vonatkozóan, amitől el kell határolnunk magukat, viszont én egyszerre beszélek gyakorló és elméleti analitikusként.

Az angol (nem az amerikai) pszichoanalízis iránt 1961-ben kezdtem el érdeklődni, amikor részt vettem egy edinburghi konferencián, ahol először találkoztam személyesen a kleiniánusokkal (Rosenfeld, Hannah Segal) és Winnicott-tal. Ott végre felfedeztem egy olyan működő klinikai gyakorlatot, amelyet összefüggésbe lehetett hozni az akkor felmerülő gyakorlati problémákkal. Lacan és az angol gondolatok iránti érdeklődésem párhuzamosan bontakozott ki. Franciaországban élve, ahogy én is tettem, nehéz lett volna ellenállni a lacani gondolatok vonzerejének, Angliában viszont másféle gondolkodást láttam a klinikai pszichoanalízissel

³ Lacan előadást tartott a vincennes-i egyetemen, baloldali hallgatók nagy csoportja előtt.

kapcsolatban. Így hát évekig őrlődtem a kettő között. Ma néhány korai lacaniánus, aki szakított Lacannal, azt mondja: „Megvettem Lacan legutóbb publikált szemnárrium-kötetét és halálra untattott, el nem tudom képzelni, hogyan tudtuk valaha bevenni ezt a maszlagot?” Az idő fontos tényező. Ma már, pártatlanul olvasva Lacant könnyű meglátni a „tik”-jeit, trükkjeit, manipulációit és a közönség elcsábítésének változatos módozatait. Ha elvlasztjuk a lacani gondolatok magját az összes többi fecsegéstől, ami marad, az a munkásság lecsupaszított törzse csupán.

S. B.: Azt mondják, a lacaniánus analitikusok vagy a legjobbak, vagy a legrosszabbak, gyakorlatilag nincs átmenet. Azt nem tudom, hogy ez az állítás igaz-e, de Ön csak a legrosszabbakkal számol. Magát Lacant tekintve, a klinikai stílusával kapcsolatban nekem is vannak fenntartásaim, főleg ahogy az évek előrehaladtával fokozatosan egyre szeszélyesebb lett. Mindnyájan ismerünk azonban olyan analitikusokat, akik a hagyományos keretet (ti.: negyven-negyvenöt perces ülés) korrektül fenntartják, ugyanakkor mély inspirációt merítettek a lacani gondolkodásból. Mi a véleménye erről az ellentmondásról Önnek, aki meg véli találni Lacan elméleti megközelítésének kulcsát „perverz, degenerált” klinikai gyakorlatában? Akkor hát Freud elméletét (is) el kell ítélnünk, mert tudjuk, hogy enni adott a Patkányembernek, vagy saját lányát, Annát analizálta? A probléma messze túlmutat a pszichoanalízisen: milyen mértékben vehetjük figyelembe egy gondolkodó mindennapi életét mint kulcsot, amellyel gondolkodásának lényegét megérthetjük? Vegyük például Heidegger: sokan azt tartják, hogy Heidegger filozófiai gondolkodását náci szimpátiájának fényében kell értelmezni, mert az elmélet és a gyakorlat szétválasztása csalás.

A. G.: Az összehasonlítás Lacan és Heidegger között nem állja meg a helyét. Heidegger gyakorlata nem a náciizmus volt. Amennyiben filozófusnak tekintjük, gondolkodása a szövegekből ered. De a pszichoanalitikust nem helyezheti hasonló pozícióba: neki felelősséget kell vállalnia a gondjaira bízott páciensekért. Hébe-hóba látok „dívány-sebzett” pácienseket, akik a lacanianus analitikusok mindenmű zaklatásain keresztül mentek. És még fizetniük is kellett érte! Itt most nem az elméletekről van szó: ez a lacaniánusok gyakorlata, amivel a kenyerüket keresik! Általában véve, az analízis a totális elidegenedettségek helyzete. Azok, akik egy analitikussal lépnek kapcsolatba, nem fognak soha hasonló vagy súlyosabb elidegenedettséget megismerni senki mással szemben, még akkor sem, ha orvos vagy jogász az illető, még ha egy orvos, vagy jogász egy katasztrofális helyzetben (akár) az utolsó menedéket jelentheti. Igaz, hogy az analitikus helyzet elidegenedettsége a páciens szenvedés és önbüntetés iránti szükségletén alapszik. Amikor az alany talál valakit, aki kielégíti a szenvedés iránti igényét, rohan hozzá. Beszélnek nekem tizenöt vagy húsz évig is eltartó analízisekről, amikor pedig megkérdezem, miért jártak olyan sokáig, azt válaszolták, hogy a hálálkodástól eltekintve, sokat köszönhetnek neki. De analízisük valójában „öldöklés” volt.

S. B.: Az Ön Lacannal szembeni kritikája jórészt etikai természetű. Érdekes, hogy a pszichoanalízis történetében Lacan bárki másnál szorosabb kapcsolatba

hozta az etikát és a pszichoanalízist. Mindenesetre fel lehet azt kifogásul hozni, hogy az iskolák közötti viták legtöbbször etikus. Az a gyakorlat, amelyik teoretikusan igazolatlanak tűnik, etikailag is perverzként jelenik meg. Freud követői példának okáért, bár nem ismerték el a jungiánus elméletek érvényességét, nem tagadhatták, hogy a jungiánus analitikusok sok páciensének állapota ténylegesen javult. Hogyan is magyarázható ez a freudi terminusokkal? Azt mondják, a jungiánusok sikerei a szuggesztióknak köszönhetőek. A szuggesztió viszont morálisan megvetendő dolog a freudiánusok szemében, tehát a jungiánus analízis erkölcsstelen! Valakinek a saját elmélete tudományos, míg az ellenfelé merőben ideologikus. Még Lacan is, amikor az amerikai énpeszichológiát kritizálta, elvetette, hogy úgy tekintse a New York-i analitikusokat, mint az „amerikai életmód” ideológusait. Kris és Loewenstein páciensei azért gyógyultak meg, mert a propaganda áldozatai! Amikor azt mondja: „a lacaniánusok pácienseik mazochizmusának kihasználásával értek el eredményeket”, akkor nem tesz mást, mint hogy egy tudományos vitát (el)moralizál, ami ezen a területen oly gyakori.

A. G.: Az Ön viszonylagossága tagad minden jellegzetességet. Lacan az etikáról szóló szemináriumában⁴ tulajdonképpen kijelenti, hogy az analitikus olyan valaki, aki nem adja fel a vágyát. Önmaga így írja le Lacant, az analitikust: „Fütyülök a szabályzatra, amelyik megmondja az analitikusnak, hogy így és így viselkedjen. Pontosan azt fogom csinálni, amit akarok, hacsak a büntetőjog meg nem akadályozza.” Szóval, előnyt kovácsol a pszichoterápiára vonatkozó nemzeti törvények félreérthetőségéből, hogy pontosan azt csinálhassa, amihez kedve van. A törvénykezés nem szól a pszichoanalízisről, mert abból az következne, hogy elismeri pszichoterápiaként is, és a társadalombiztosítás köteles lenne visszatéríteni az analitikus kezelés költségeit. Az az etikai állásfoglalás, amely kijelenti, hogy „nem fogok lemondani a vágyamról”, hasonló a terroristák etikájához, akik azt mondják a bíróság előtt, hogy „egy napon meg fogok szabadulni azoktól, akik most ítélkeznek felettem”. Ebből az etikából az olvasható ki: „Az én vágyam az egyedüli törvény.” A *Maître*, akár a terrorista, nem ismeri el az egyetemes törvényt. Mindannyian alá vagyunk vetve a törvénynek, kivéve őt.

Összehasonlításokat tett a jungiánusokkal. Jungnak néhány elméleti állásfoglalása zavar engem, de a jungiánusok gyakorlata ellen egy szavam sem lehet. Ha engem kérdezne, mi az alapja a jungiánusok terápiában elért sikereinek, nem mondanám, hogy „szuggesztió” – ez túl egyszerű válasz lenne.

S. B.: És azt mondani, hogy a lacaniánusok pácienseik mazochizmusának köszönhetik eredményeiket, az nem túl egyszerű válasz?

⁴ Lacan (1992): *The Seminar*. VII. könyv: *The Ethics of Psychoanalysis*. London: Tavistock-Routledge.

A. G.: Nem, mert a mazochizmus mindenütt ott van, és biztosan nem jungiánus előjog. A jungiánusok nem használják ki a mazochizmust elfogadhatatlan módon. Amikor két ember négy szemközt marad egy időre, egymás közelségének atmoszférájába, valami elkerülhetetlenül történik. Még a lacani analitikusoknál is történik valami. De ami történik, az vajon a páciens érdekeit szolgálja? A semlegességről való lemondás, a pszichoanalitikus akarattal történő visszaélés – mindkettő lacani módszer – nem válik a páciens javára. Ismerek egy pácienset, aki öt alkalommal próbálta megszakítani az analízisét. Lacaniánus analitikusa felhívta, és órákig beszélt vele, hogy rávegye, térjen vissza az analízisbe. Hol van akkor a páciens szabadsága?

S. B.: Inkorrektül viselkedő analitikusok minden iskolában találhatóak. Az Olasz Pszichoanalitikus Egyesület mostanság rekesztette ki egyik tagját, aki páciensével hált – az illető pedig nem is lacaniánus. Azt mondja, egy szava nem lehet a jungiánus gyakorlat ellen – nos, amint Carotenuto könyvéből⁵ az kiderül, Jung lefeküdt az egyik szkizofrén páciensével, Sabina Spielreinnel. Az az iskola vetheti az első követ, amelyik ártatlan.

A. G.: Ön túlságosan is hajlamos a relativizálásra. Vannak analitikusok, akik nem tisztelik a törvényeket semelyik egyesületben, ők viszont törvénytsejő státusba kerülnek. A lacaniánusok között nincsenek törvénytsejők, mert ott törvények sincsenek!

S. B.: Ön ellenben nagyon is tiszteli, habár karikírozza Lacannak az analitikus vágyáról szóló teóriáját. Lacan azt mondja, semelyik szubjektumnak – nem csak az analitikusnak – nem szabad lemondani a vágyáról. Lacan minden analitikusnál jobban ragaszkodott a törvény vággyal kapcsolatos strukturáló szerepéhez. Lacan számára maga a vágy részben a törvény következménye. Valójában a baloldaliak közül néhányan elég rosszindulatúan támadták Lacant, mivel a teóriája túlságosan moralisztikusnak tűnt.

A. G.: A lacaniánusok törvényről beszélnek, de a gyakorlatban erőteljesen és önkényesen megszakítják az üléseket. A jelölő primátusáról beszélnek, de nem adnak az embernek időt még arra sem, hogy beszéljen. Mi analizálható olyan üléseken, amelyek talán ha öt percig tartanak? Az Apa Nevéről beszélnek, de inkább birtokolni vágyó és abuzív anyához hasonlítanak: „Szeress engem! Légy az oldalamon!” Lacan, gondolkodásának tagadhatatlan színvonalassága miatt meleg fogadtatásban részesült a francia értelmiségi körben, jobban írt mint Melanie Klein, Winnicott vagy Bion, akiknek a munkái nem az értelmiségi világot vették célba.

S. B.: Az vajon merő véletlen, hogy az az analitikus, akit Ön a legjobban kritizál, egyike azoknak, akik a legjobban írnak? Masud R. Kahn szintén jól írt, mégis

⁵ Aldo Carotenuto (1984): *A Secret Symmetry. Sabina Spielrein between Jung and Freud*. London: Routledge & Kegan Paul.

kizárták a Brit Pszichoanalitikus Egyesületből, állítólag etikai okokból. Nem „tünet” az, hogy ha valaki jól akar írni a pszichoanalízisről, akkor ennek érdekében a szakma peremén kell lennie?

A. G.: Céline is jó író volt, csak fasiszta. Lacannak mindenkinél jobban sikerült a pszichoanalízist eladni az értelmiségnek azzal a kijelentésével, hogy a tudattalan úgy strukturálódik, mint egy nyelv. Egy értelmiséginek, akinek legfőbb eszköze a nyelv, csábító lesz a tudattalannak ez az elmélete, amely lehetőséget nyújt a pszichoanalízis összes megbotránkoztató aspektusának kiiktatására, olyanoknak, mint például a szexuális készletések. Az értelmiséget mélységes támadás érte, amikor a pszichoanalízis tudatta velük, hogy kitörölhetetlenül magukon viselik gyermekkori megszállottságaik, testi és állatias ösztöneik jegyeit. A kasztráció, a gyász vagy a fragmentáció problémáját Lacan átváltoztatja az általános *manque* (hiány) egy fajtájává, mondván: „de hát ez *conditio humana*”. Nem ismerte el a teológiai és keresztény oldalát a pszichoanalitikus elméletnek.⁶ Lacan átírta Freud pszichoanalízisét, egy keresztény kulcs szerint megenyhítve, amiért az értelmiség roppantul hálás volt neki.

S. B.: A zsidók nyújtották a pszichoanalízis legjobb értelmezéseit?

A. G.: Nem erről van szó. Ami lényeges, elkerülni a pszichoanalízis keresztényi szellemű átírását. Freudnak zsidó gyökerei voltak, de mindenekelőtt ateista író volt – én szintén ateista zsidó vagyok. A *The Times Literary Supplement* recenziója alapján helyesen írja, hogy Lacan gondolkodásában jelentékeny súlya van a vallásnak. De a pszichoanalízisnek ez a keresztény átírata eltéríti az (eredeti) irányától. Idővel a lacani gondolkodás jelentős szegmentuma összeomlik. Ami marad, az egy deviáncsá vált analízis elleni vád. A fennmaradó mag lehetőséget nyújt sok inkompetens, (ki)képzetlen embernek arra, hogy olyanokból éljen, akik hozzájuk járnak megvásárolni a gyógyulás illúzióját.

S. B.: Ez érvényes a kései François Doltóra is? Bár ő nem szoros értelemben véve volt lacaniánus, mindig tagja volt az École Freudienne-nak. Pusztán véletlen az, hogy a ma Franciaországban legnépszerűbb klinikai analitikus lacaniánus volt? Hogyan tudná a zaklatás vádjait közvetlenül egy olyan szolid embernek szegezni, mint Dolto? Dolto katolikus volt, és akárcsak Lacan, sok embert hozott kapcsolatba a pszichoanalízissel, akik nem tartoztak a pszichoanalitikus körhöz. De mondhatjuk-e, hogy ezért vált értelmetlenné és elfogadhatóvá a katolikus tömegek számára?

A. G.: Dolto nagylelkű és érzékeny személyiség volt. Igaz, roppantul csodálta Lacant. Röviddel azelőtt, hogy meghalt, azt mondta, a mennybe megy, hogy együtt mulasson Lacannal. Dolto munkásságának mérhetetlen hatása van Franciaországban, de az értelmiség soha nem ismerte el. Ellenben támadás érte lacaniánus rész-

⁶ Nyelvbtlás: Green „lacani(ánus)”-ra gondol, nem „pszichoanalitikus”-ra. A beszélgetés során előforduló összes nyelvbtlást javítatlanul hagyjuk.

ről, pontosan vallásos meggyőződése miatt. Lacan esetében inkább teológiai pozícióról van szó, mintsem vallásosról – Lacant nem a vallás nyugtázta le, hanem az egyházatyák. Doltót jótékony szelleme éppen a vallás ellenkező végletébe helyezi.

S. B.: Köztudott, hogy a gonosz teológusszakértő. Úgy vélem, szem elől téveszti Lacan gondolkodásának „diabolikus” aspektusát.

A. G.: Dolto beszélt a rádióban, és ez megérintette a közönséges embereket. Lacan eladta a pszichoanalízist az értelmiségnek.

S. B.: A pszichoanalízis mindig is jól eladható volt az értelmiségnek: ha mai napig is fennmaradt, az nekik köszönhető. A pszichoanalízis jelenlegi kitüntetett helyzete a nyugati országokban bizonyára nem az orvosoknak, pszichiátereknek vagy akadémiai pszichológusoknak köszönhető, hanem azoknak a rajongóknak, akiket a freudizmus az írók, filozófusok, újságírók, művészek és tanárok közül toborzott.

A. G.: Nem érték egyet Önnel. Freud mostanáig kudarcot vallott az értelmiséggel. Csak néhány irodalmár lett a követője.

S. B.: A szürrealistákra céloz például?

A. G.: A szürrealisták teljesen félreértették a pszichoanalízist. Amikor Breton személyesen meglátogatta Freudot, az utóbbi közölte vele, hogy csak olyan mértékben foglalkoztatják az álmok, amilyen mértékben hozzájárulhatnak az oneirikus munka és az asszociációk megértéséhez. A szürrealistákat viszont maga az álom mint jelenség nyugtázta le. 1950 és 1990 között a lacani gondolkodás az úgynevezett strukturalizmushoz kötődött, amely ugyancsak felkeltette néhány nagy név érdeklődését, olyanokét mint Foucault, Lyotard, Derrida, Deleuze stb., akik mindemellett soha nem azonosultak a lacanizmussal vagy a pszichoanalízissel. Deleuze *Anti-Oedipusa* az 1970-es évek elején jelent meg. Életének vége felé, Foucault *A szexualitás történetével* a pszichoanalízissel való teljes szakítás álláspontján van.

S. B.: Derrida viszont mindig is jó szemmel nézett a pszichoanalízisre.

A. G.: Valóban, egy analitikussal él együtt, a feleségével! Derrida nem ismeri el a pszichoanalízissel szembeni tartozását. Híres szövege, a *Freud és az írás színtere*⁷ egy előadás, amelyet az én pszichoanalízis-szemináriumomon adott elő. Továbbra is írt Freudról, de milyen stílusban! Gondolkodása egyre keserűesebbé és fanyarabbá lesz: „Attól tartok, az egész analízis egyszerűen a társadalmi normákhoz való alkalmazkodás és konformitás kérdése.” Igaz, egy jelentős analitikussal, René Majorral dolgozik együtt.

A Párizsi Pszichoanalitikus Társaság monográfiájában, a *La Psychanalyse: Questions pour Demain*ban van egy hosszú szöveg, amelyet a Charles S. Pierce által felvetett „kívülállásról” („thirdness”) írtam.⁸ Erre készülve újraolvastam Derri-

⁷ Jacques Derrida (1998): Freud és az írás színtere. In: Bókay Antal–Erős Ferenc (szerk.): *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*. Budapest: Filum. 274–284.

⁸ André Green et al. (1990): *La psychanalyse: Questions pour demain*. Paris: PUF.

dát, és megdöbbenve jöttem rá, hogy elmélete nem más, mint Freud teóriája az „elsődleges folyamatról”, bár Derrida nyilvánvalóan nem érzi kötelességének leróni háláját. Amikor annak a gondolkodásnak a jellegzetességeiről beszél, amelyik nem tudja, hová tart, amelyik asszociációk révén halad előre, aztán visszavonja önmagát, téved, stb., akkor egyszerűen a tudattalan analitikus folyamatról beszél.

S. B.: De Derrida gyakran beismeri, hogy Freud az egyik alapvető referenciája.

A. G.: Az nem kérdéses, hogy tisztelettel adózunk Freudnak és Marxnak, csak az, hogy mit kezdünk a tudattalan fogalmával. Létezhet-e valaha is a tudattalannak filozófusa? Amit manapság látunk a leplezések és torzítások mögött, kísérlet arra, hogy Freud gondolatait a tudattalanról, valami olyan dolognak a keblére helyezték vissza, ami még mindig tudat(osság), noha immár nem hívják „tudat(osság)nak”. Szó esik Létről, „difference”-ről és egyéb fogalmakról, melyek elhomályosítanak bármilyen tudatosságra vonatkozó utalást – mert Freud után lehetetlenné vált megvédeni annak primátusát.

S. B.: Derrida szintén kritizálta Lacant a *La Carte postale*-ban.

A. G.: Igen, kritizálta a *Le facteur de la vérité*⁹-ben, és egy konferencia során a baltimore-i Johns Hopkins Egyetemen. Ma már nem Lacan bírálata a kérdés, hanem az, hogy hogyan hozzunk valakit összefüggésbe a pszichoanalízissel Lacan nélkül. A *Lacan avec les Philosophes*¹⁰ című konferencián néhány filozófus arról beszélt, mivel tartozik Lacannak, míg mások kritizálták (különösen az orosz nyelvész, Avtonomova,¹¹ aki radikálisan bírálta nyelvfelfogását). De a valódi, komoly tévedés az, hogy ma az értelmiség számára, amikor pszichoanalízisről beszélnek, Lacan a csorbíthatatlan tekintély, holott a valódi kérdés nem Lacan, hanem a pszichoanalízis maga.

S. B.: A mai filozófusok a lacani nyelvben egy közvetlenebb módját találják a pszichoanalízis megközelítésének, mert, amint Ön mondja, Lacan otthon van a filozófia nyelvében, és mert a freudi gondolatokat titkos keresztény kulcs szerint újraolvassa. De akkor vajon miért nem a keresztény spiritualista Paul Ricoeur a filozófusok által kitüntetett tekintély? 1965-ben Ricoeur publikált egy figyelemre méltó könyvet Freudról, a *De l'Interprétation*¹²-t, és már a következő évben, Lacan *Écrits*-ének publikálásakor teljesen elhomályosította Ricoeur munkáját a filozófusi miliőben.

⁹ Jacques Derrida (1980): *Le facteur de la vérité*. In: *La Carte postale, de Socrate à Freud et au-delà*. Paris: Flammarion. 438–525.

¹⁰ Green a kollokviumnak azon résztvevőire utal, akiknek a hozzászólásai a *Lacan avec les Philosophes* című kötetben jelentek meg (Paris: Albin Michel, 1991.) Fulvio Marone recenziója pedig a *Journal of European Psychoanalysis*-ben, 1995/1., tavasz–nyár. 185–187.

¹¹ Natalia Avtonomova: *Lacan avec Kant: L'Idée du Symbolisme*. In: *Lacan avec les Philosophes*. 67–86.

¹² Paul Ricoeur (1970): *Freud and Philosophy. An Essay on Interpretation*. New Haven: Yale University Press.

A. G.: Ricoeur ezt a jeles munkáját Freudról egy személyes kutatás során írta. Egy bizonyos ponton elkezdte érdekelni Freud, és még Lacan szemináriumaira is elment. Később Lacan a szemére vetette, hogy nem idézte őt. Ricoeur erre azt válaszolta, hogy nem értett semmit abból, amit Lacan mondott. Mindemellett Ricoeur Freudról szóló könyve nem egy olyan szerző munkája, aki letért a maga jól megszokott ösvényéről. A második világháború után egyébként volt egy általános „visszatérés Freudhoz”. Már Merleau-Ponty *The Visible and the Invisible*¹³ [A látható és a láthatatlan] című könyvében jó néhány utalás található a pszichoanalízisre. Sartre Freudhoz való viszonya kényesebb. Lévi-Strauss kifejti: az ő két mestere Marx és Freud. Ricoeur könyve éppen ezért része annak az előre látható törekvésnek, hogy megkíséreljék Freudot a hagyományos módszereknek megfelelően elemezni. De Lacan *Écrits*-je nem egy filozófus műve, hanem olyasvalakié, aki az életét a pszichoanalízis gyakorlásának szentelte, és aki inkább irodalmár, és nagyon is tisztában van azzal, ami a kulturális színtéren zajlik. Lacan, mivel félt, hogy az értelmiség kedvezőtlenül fogadja, nem akarta megjelentetni az *Écrits*-t, és csak Jean Wahl¹⁴ nyomására publikálta mégis. Láttam Lacant a publikáció előtt, iszonyúan zaklatott volt.

S. B.: Miért ez a félelem az értelmiségtől? Lacan ismételt állította, hogy szemináriumait kizárólag analitikusoknak tartotta, még akkor is, ha olykor szívesen meghívott oda a kulturális élet hírességei közül néhányat.

A. G.: Hiszen Lacan mindig is az értelmiséghez tartozott. Sok fotón szerepel a párizsi intellektuális elit körében divatos emberek társaságában. Gyakran járt el Kojév szemináriumaira, nem is beszélve Queneau-ról, Merleau-Pontyról és Lévi-Straussról...

S. B.: Franciaországban sok analitikus irigy azokra kollégáira, akik – mint Lacan – értelmiségiként is befutottak? Az a benyomásunk, hogy a francia analitikusok intellektuális szerepre áhítoznak – ami a brit és az amerikai analitikusok körében jóval kevésbé általános. Lehetséges az, hogy Lacanra mint az első analitikusra voltak irigyek, aki Freud után a párizsi értelmiség csillaga volt?

A. G.: Természetesen minden analitikus élvezné az intellektuális világban elért sikert – bár olyan áron, hogy a csábító szerepébe lépniének. Nagy hatása lehet annak, ha az értelmiség kijelenti, „ott van még a tudattalanja!”, de mindig vannak határok, amiken nem léphetnek túl. Az ár, amit Lacan fizetett az, hogy nem lépte túl ezeket a határokat.

Az *Écrits* hatásos volt, mindenekelőtt azért, mert eredeti és tisztán körvonalazott gondolkodás nyilatkozott meg benne, és mert a stílusa kiváló. Abban az idő-

¹³ Maurice Merleau-Ponty (1968): *The Visible and the Invisible*. Evanston: Northwestern University Press.

¹⁴ Nyelvbtlás: Green nem Jean Wahlra, az egzisztencialista filozófusra utal, hanem François Wahlra, az Editions du Seuil tekintélyes vezetőjére, aki az *Écrits* kiadója, és Lacannak nagy támogatója volt.

ben az intellektuális világ valamiféle büntudatot érzett amiatt, hogy olyan megmondhatatlanul elutasították Freudot. És egyszerre itt van Lacan egy olyan Freudot hirdetve, aki filozófus és nyelvész, egy olyan Freudot, aki nem sérti őket.

S. B.: Meglepett az a kijelentése, miszerint az értelmiség sértésként könyvelte el azt a jelentőséget, amit Freud tulajdonított a szexualitásnak és a testnek. Az egyetemi professzorok manapság mással sem foglalkoznak, csak szexszel, genderrel és a testtel! Számomra az ellenkezője tűnik igaznak: Ricoeur abban az időben túl „szublimáló”-nak látszott, míg Lacan hangsúlyozta a falloszt, a szexualitást és a kasztrációt, ami megörvendeztette az értelmiséget. Egyébként a pszichoanalízis számos ellenzője mondja, hogy egészében túlságosan csábító. Wittgenstein *Beszélgetések Freudról*¹⁵ című írásában rámutat arra, hogy Freud a pszichoanalízis által kiváltott ellenállást igen gyakran leleplezte – különösen az értelmiség körében –, viszont teljesen vak volt a másik oldalával, tudniillik elméletének óriási csábító erejével szemben. Ön azt mondja, Lacan a karikatúráját alkotta meg annak, ahogyan a pszichoanalízis elcsábítja az értelmiséget, de a karikatúrák sokszor több igazságot hordoznak a pontos másolatoknál. Az Ön Lacan-kritikájának jó része eltéríthető úgy, hogy általában a pszichoanalízis ellen irányuljon.

A. G.: Wittgensteinnel szembeni kritikám hasonló, mint a Lacannal szembeni: nem gondolom, hogy arról hallgatni kellene, amiről nem lehet beszélni. Ellenkezőleg, a legnagyobb erőfeszítéseket kell tennünk, hogy amennyire lehetséges, beszéljünk arról, amiről beszélni nem lehet. Wittgenstein szemrehányást tesz Freudnak, mert túl meggyőző, mert túl sok jelentőséget tulajdonít magának, törekvéseinek igazolása érdekében.

S. B.: Wittgenstein azért kritizálja Freudot, mert túl sok mindent akar megmagyarázni...

A. G.: Talán egy textuális szinten Wittgensteinnek igaza van. De Freud után a dolgok már előrébb haladtak, Freud új értelmezésére szükség van, de a pszichoanalízis olyan dolgokra való kiterjesztésére is, amelyet Freud éppen csak megpillantott. A francia analitikusokat gyakran vádolják azzal, hogy túlságosan freudisták, véleményem szerint azonban Freud munkássága állandó műhelyt jelent az interpretációs újradolgozás számára. Freudot csábítónak állították be, de az volt Wittgenstein is, ha hitelt adunk például Richard Wollheim szavainak. Ha viszont Freud gondolkodása annyira csábító, akkor miért ütközött olyan sok ellenállásba? Azok a filozófusok, akik a neurológia segítségével igyekeznek semlegesíteni a gondolkodást, éppúgy, mint a Heidegger-követők, bizonyára nem estek áldozatul Freud csábításának.

S. B.: Olaszországban a Heidegger-követők (Vattimo, Rovatti) és sokan mások

¹⁵ Ludwig Wittgenstein (1993): *Beszélgetések Freudról*. In: Szummer Csaba–Erős Ferenc (szerk.): *Filozófusok Freudról és a pszichoanalízisről*. Budapest: Cserépfalvi. 69–80.

(Bodei, Galimberti – aki egyben analitikus is –, Gargani, Rella stb.) mindig foglalkoztak Freuddal.

A. G.: Ami Olaszországot illeti, lehet, hogy igaza van, de Freud soha nem volt igazából ünnepezt a filozófiai közegeben. Éppen ellenkezőleg, a filozófusok Freuddal szembeni ellenállása még mindig nagyon erőteljes. Másrészt Freud a legváratlanabb területeken arat sikert – például a matematikusok körében, mint René Thom esetében.¹⁶ Mind a logikával foglalkozók, mind a hermeneuták gyakran állítják, hogy a pszichoanalízis sem nem rigorózus, sem nem meggyőző, hanem ködös.

S. B.: Meglep, amit mond, mert nekem úgy tűnik, Európában – és különösen Franciaországban – a freudi gondolkodás még mindig meghatározó. A durva Freud-bírálatok Freud sikerének a jelei: egy korszakalkotó gondolkodó sem kerülte el a kritikát. Az a tény, hogy az Egyesült Államokban Newt Gingrich most boldogságokat mond róla, az Freud erejének, nem pedig gyengeségének jele. Egyébként nem értem, miért kellene néhány jól argumentált Freud-bírálatot ténszerűen elutasítani mint „ellenállást”. Úgy látszik, Ön csak annak örül, ha egy filozófus propagandát csinál a pszichoanalízisnek, *propaganda fidei*. Szeretné, ha a filozófia a pszichoanalízisért lenne, ahogyan a teológiának a katolikus egyházért kellene lennie, mint ami bizonyosságot tesz amellet, hogy a pápának mindig igaza van. És igaz az, hogy sok párizsi filozófus volt analízisben?

A. G.: Ha keresztülmentek is analízisen, bizonyára nem híresztelik országnak-világnak, és tökéletesen képesek arra, hogy mindvégig teljesen szétválasszák a pszichoanalízist mint személyes élményt, és a pszichoanalízist mint a gondolkodásnak egy korpuszát.

S. B.: De tagadhatja-e Ön, hogy a pszichoanalízis világszerte több támadást intézett az értelmiséghez tartozók ellen, mint az orvosok ellen? Miért panaszkodnak a pszichoanalitikusok, így Ön is, az értelmiség – és nem a pszichiátria – pszichoanalízissel szembeni ellenállására? Sok közismert francia filozófus vagy teoretikus van, aki analitikus szakember lett: Julia Kristeva, Cornelius Castoriadis, Paul-Laurent Assoun, Luce Irigaray, hogy egypárat megnevezzünk.

A. G.: Julia Kristevát nagyra becsülöm, de nem tartom filozófusnak. Cornelius Castoriadis többszörös identitással rendelkezik, mivel szociológus is és politikai gondolkodó is. Viszont sem Kristeva, sem Castoriadis nem tartozik az alapvető filozófiai áramlatokhoz.

S. B.: Mégis, Freud nélkülözhetetlen volt az filozófusoknak, csakúgy, mint Bachelard, Marcuse, Althusser, Deleuze, Lyotard. Habermas *Megismerés és érde-*

¹⁶ René Thom Franciaországban jól ismert mint a matematikai „katasztrófaelmélet” megalkotója. Lásd: René Thom (1974): *Modèles mathématiques de la morphogénèse*. Paris: 10/18. René Thom (1983). *Paraboles et catastrophes. Entretiens réalisés par Giulio Giorello et Simona Morini*. Paris: Flammarion.

*kek*¹⁷ című művében a pszichoanalízist a „szellemtudomány” paradigmájává emeli. És még Richard Rorty számára is fontos Freud. Nem elegendő-e ez?

A. G.: Habermas gondolkodását nem a pszichoanalízis, hanem a politika orientálja. És a filozófusok közötti „viták”, amelyeket Ön említett, ritkák. Az úgynevezett tiszta filozófusok között – a Gadamer- vagy Rawls-kaliberűek körében – nem fog találni egyetlen pszichoanalitikust sem. Mindemellett remélem, hogy Freud gondolkodása az episztemológiai gondolkodás részévé fog válni.

Takács Mónika fordítása

¹⁷ Jürgen Habermas (1968): *Erkenntnis und Interesse*. Frankfurt: Suhrkamp. Magyarul egy részlete: Jürgen Habermas (1993): A metapszichológia szcientista önféltreértése. In: Szummer Csaba–Erős Ferenc (szerk.): *Filozófusok Freudról és a pszichoanalízisről*. Budapest: Cserépfalvi. 91–106.